

השכלה. גבוהה?

פרופ' שמואל ליימן – ווילציג, ראש המחלקה למדעי המדינה

בלוג מס' 19: לימודי תואר ועולם העבודה

המטרה הבסיסית של רכישת השכלה גבוהה היא להכין את בוגריה לעולם התעסוקה המודרני. אמנם, לא כל מוסד אקדמי יצהיר על כך בצורה כה גלויה ובוטה, אך זו המציאות (על המצב הרצוי בהקשר זה, אכתוב בבלוג הבא). ואפילו אם אין זו המטרה היחידה או העיקרית של מוסדות האקדמיה, וודאי שזו הסיבה לכך, שרובם המכריע של הסטודנטים בארץ מחליטים ללמוד – רכישת מקצוע, שדרוג מקצוע קיים ותעודת תואר המזכה את הבוגר בגמול נאה יותר בעבודתו (במערב כולו, ההכנסה הממוצעת של בעל תואר ראשון הינה כ- 70% גבוהה יותר מאשר בוגר תיכון).

נשאלת השאלה: עד כמה מכוונים המוסדות להשכלה גבוהה בישראל למטרה זו? התשובה די מורכבת מכמה בחינות.

ראשית, יש להבדיל בין האוניברסיטאות לבין המכללות. אין ספק שלמטרת ה"תכלס" של הכשרה מקצועית יד המכללות על העליונה. הסיבה העיקרית לכך נעוצה בעובדה שבישראל (שלא כמו בארה"ב) אין האוניברסיטאות מעודדות – ולעיתים קרובות אף אוסרות – הכנסת "סדנאות" למערכת הלימודים. תפיסה זו שמקורה באוניברסיטה העברית ששאבה מהגישה התיאורטית- מופשטת הגרמנית (מולדת מייסדי המוסד המכובד) בתחילת המאה העשרים. דוגמא מוחשית לכך (אחת מיני רבות): כדי ללמוד הלכה למעשה כיצד להיות מורה בבית הספר, לא מספיק לרכוש תואר בחינוך אלא צריכים להוסיף על כך תעודת הוראה! במצב "נורמלי", הפרקטיקה אמורה להשתלב עם התיאוריה באותה מערכת לימודים.

סיבה משנית להבדל בין האוניברסיטה לבין המכללה קשורה לדגש החזק ביותר שהראשונה שמה על מחקר תיאורטי לעומת מחקר יישומי שבעיקרו חפצות המכללות. מאחר שתמידי קיים פער בזמן בין התיאוריה החדשה לבין המצב הקיים בשטח, בוגרי האוניברסיטאות מוכנים אולי יותר למה שיתרחש בשוק העבודה בעוד עשור, בעוד גישת המכללות המדגישה את המחקר היישומי – מועילה יותר לבוגר בטווח הקצר.

שנית, יש להבדיל בין מחלקות שונות בשני המוסדות גם יחד. כלומר, מה שכתבתי לעיל נכון כהכללה גסה, אך בכל זאת אפילו בתוך אותו מוסד עצמו ישנם חוגי לימוד אשר מאפשרים התנסות פרקטית לעומת מרבית החוגים שלהם אין כל מגע עם השטח. במדעים המדויקים כמובן, לרוב יש התנסות מעשית, אך במדעי החברה המצב די מפוצל. מחד גיסא, ניתן להצביע על פסיכולוגיה קלינית בה הסטודנטים מסיימים את לימודיהם עם ניסיון פרקטי מוכח; מאידך גיסא, מחלקות כמו מדעי המדינה אינן טורחות לאפשר לסטודנטים שלהם התמחות (סטאד') בשטח, כמו עוזר פרלמנטרי, עוזר ראש עיר, וכו'. אני מתקשה לזכור עבודות סמינריוניות במקצוע שלי אשר דרשו לפחות תצפית בנעשה בשטח הלכה למעשה!

שלישית ובמישור אחר לגמרי, עד כמה ערוכים ומאמצים המוסדות להשכלה גבוהה בארץ לאיתור עבודה מתאימה לבוגריהם? אין ציפייה שכל מוסד (ובוודאי לא כל חוג) יקים משרד השמה מקצועית לאלפי בוגריו. אבל ישנם דברים יחסית פשוטים וזולים שכן יכולים לעשות: (1) יריד תעסוקה במקצוע(ות) קשורים, בו מזמינים מעסיקים פוטנציאליים להכיר את הסטודנטים לקראת סיום לימודים (למשל, בחופשת הפסח, ימים אחדים לפני החג עצמו, כשאינן לימודים וגם אין מבחנים וכו'); (2) מכתב במשלוח מסיבי למעסיקים פוטנציאליים, בו מפרטים מה למדו הסטודנטים, והזמנה ליצור קשר לקבלת שמות של סטודנטים שלמדו קורסים המתאימים למשרות פנויות; (3) כנ"ל, אולם הפעם (כפי שהתחילו לעשות בהודו,

בהצלחה יתרה) מכתבי "שידוך מקצועי" ו/או יריד תעסוקה לסטודנטים לקראת סיום השנה השניה – ואז, ברגע שמוצע לסטודנט ספציפי משרה, המחלקה בתיאום עם המעסיק, "תופרת" מערכת קורסים בשנה האחרונה לצורכי התפקיד המוצע/המיועד (למשל, סטודנט שהתקבל למשרה במשרד החוץ ייקח סמינריונים וקורסי בחירה ביחב"ל, בפוליטיקה השוואתית, באסטרטגיה וכו').

רביעית ואולי נקודת התורפה הגדולה ביותר בכל הסוגייה, בעיית הניתוק מהשטח של המרצים! אינני נמנה בין אלה המסכימים עם "ההאשמה" הזולה והפופוליסטית של "פרופסורים מעופפים" ו"מגדל שן" המצוי בספירה אחרת. ברם, הבה נהיה כנים: יותר מיד מרצים/חוקרים – ובטוחני הרוב בכל האקדמיה הישראלית – לעולם לא עבדו אפילו יום אחד ב"שטח" בתחום המקצוע שלהם. כדי להמחיש את הפער העצום בנינו לבין ארה"ב, למשל, אספר על ריאיון שערכתי לפני כעשור עם הדיקן של בית הספר לעיתונאות ב-Columbia University, שהפיל אותי מהכסא. אחרי שראיתי שחלק נכבד מהקורסים של לימודי תואר שני בתוכנית מאוד מכובדת זו כלל סדנאות, שאלתי אותו: "מתוך סגל ההוראה הקבוע שלך, כמה מרצים הינם בעלי תואר שלישי וכמה עיתונאים ועורכים הינם ללא PHD?" תשובתו (ללא מצמוץ ורגשות בושה): "כולם באים מהשטח; לאף אחד אין תואר שלישי!!" תזכורת: זו אחת מהתוכניות הכי יוקרתיות, תכנית בעלת שם עולמי – ויש בה, מסתבר, בעלי תואר ראשון (בלבד) המלמדים בתוכנית תואר שני ב-Ivy League!

אז לא צריכים להרחיק לכת עד כדי כך, אך בטוחני שאם הייתי מספר לו שבארץ הרוב המכריע של המרצים בחוגים לתקשורת (ולעיתים אפילו כולם כאחד) חסרים לחלוטין ניסיון מקצועי, הייתי משאיר אותו פעור פה כפי שנשארתי אני נוכח תשובתו. אבל כמה מרצים לקרימינולוגיה עבדו במשטרה או בשב"ס? כמה פרופסורים לביולוגיה עבדו בחברות תרופות? ייתכן שבבתי הספר לחינוך ועבודה סוציאלית ישנם לא מעט "נושרי המערכת" שהחליטו לעבור לאקדמיה – וזה בהחלט מבורך – אך חוגים אלה מהווים יוצא מן הכלל. המוכיח את הכלל.

לו הייתי מקבל שקל אחד על כל סטודנט בו פגשתי בקריירה שלי ואשר ממנו שמעתי "עכשיו כשאני עובד בשטח, אני מבין עד כמה המציאות שונה ממה שלמדתי", יכולתי לנפוש בהוואי לחודש. הפתרון? זה לא ימצא חן באזני עמיתי, אך אולי כדאי לנצל את שנת השבתון לעבודה מעשית במקצוע (אפילו כיועץ בחינם). לא רק שדומני, אלא בטוחני, שניסיון כזה היה מעשיר לאין שיעור את התפוקה והאיכות המחקרית שלנו – שלא לדבר על כך שזה היה עשוי למנוע אמירות מביכות במאמריו, הנובעים מאי הכרת המציאות המעשית בשטח.

נקודה חמישית ואחרונה: יש להתייחס לכל הסוגייה גם בהיבט המאקרו: מהם הצרכים של המשק הישראלי בעוד שנתיים, חמש, עשרים שנה? ברור, שקיימת אי-ודאות הולכת וגדלה ככל שטווח התכנון ארוך יותר, אולם אסור שהדבר יהווה הצדקה לחוסר תכנון גורף. עיקר הנטל כאן מוטל על ות"ת, אך מבחינה מוסרית כל מוסד חייב לדאוג לעתיד הסטודנטים שלו וגם לרלוונטיות שלו עצמו בעתיד. כלומר, אם ברור היום שבמקצוע X יש רוויה בבוגרים, מרצים וחוקרים, מדוע לאפשר המשך ההיצף? חוסר תכנון של צרכי המקצועות השונים ברמה הלאומית והמוסדית הינו מכה כפולה: בזבוז משאבים כלכליים מחד גיסא וטרגדיה חברתית-אנושית מאידך גיסא, כשבעלי תואר שני ושלישי אינם מוצאים תעסוקה במקצועם. על כך ניתן להוסיף את התוצאה הכאובה ביותר מבחינה לאומית: ירידה המונית מהארץ על ידי בוגרי מקצוע טובים אך מתוסכלים. זו טרגדיה ידועה מראש, אך ניתן למנוע אותה. אולם לשם כך צריכים ראייה מפוכחת וגם אומץ לא מבוטל – להזיז תקנים מחוג לחוג, לצמצם ולשלב חוגים שהדרישה להלן פוחתת וכו'.

חלום באספמיה? נראה לי שלא ולו מסיבה אחת: מערכת ההשכלה הגבוהה הולכת ומונעת יותר ויותר ע"י כוחות השוק ודרישות הלקוחות (הסטודנטים). כל מוסד שרוצה לשרוד וגם לשגשג חייב להיות קשוב למתרחש בשוק העבודה – ויפה שעה אחת קודם.

wilzis@mail.biu.ac.il